

تربیت شهروندان مسئولیت‌پذیر

احمد شریفان

دانشجوی دکترای برنامه‌ریزی درسی

مقدمه

جامعه بر عهده دارد، نهاد آموزش و پرورش است. این نهاد از دیرباز در بقا و تداوم فرهنگ و تمدن جوامع نقش سازنده و بنیادی ایفا کرده است و می‌کند.

امروزه جوامع بشری با شتابی فوق‌العاده در حال تحول و دگرگونی هستند. دامنه معرفت، دانش و فناوری به سرعت رو به افزایش و گسترش است؛ به طوری که گفته می‌شود به دنبال پیشرفت‌های علمی و فنی که از آن به انقلاب علمی و فناوری تعبیر می‌شود، از چند دهه پیش تاکنون، هر پنج یا هفت سال، حجم انتشار کتاب‌های علمی به دو برابر افزایش یافته است. از سوی دیگر، اطلاعات و دانش موجود نیز در حال تغییر، تحول و تکامل هستند، به طوری که عمر مفید و کارایی این اطلاعات در همه زمینه‌ها به تدریج کوتاه‌تر می‌شود. از این رو، می‌توان اظهار داشت نهاد آموزش و پرورش با رشد و توسعه جوامع بشری در ابعاد اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، دینی و ارتباطات بین‌المللی پیوندی ناگسستنی دارد. می‌توان گفت، نقش و رسالت نهاد آموزش و پرورش در دنیای رو به رشد و گسترش امروز تا آن اندازه است که جوامع انتظار دارند این نهاد پاسخ‌گوی نیازهای معنوی و مادی آن‌ها باشد و به‌عنوان عامل اصلی و مؤثر به‌واسطه تربیت منابع انسانی، تحقق نیازهای فردی و اجتماعی را ممکن سازد. در واقع، آموزش و پرورش سرمایه‌گذاری یک نسل برای نسل دیگر است؛ به طوری که

امروزه هر کشوری باید مسیر خودش را با بهره‌گیری از تجربه‌های علمی بومی خود طی کند. در این صورت است که می‌توان انتظار داشت جامعه به‌سوی استقلال همه‌جانبه هدایت شود. از این رو، سیاست‌گذاران آموزش و پرورش باید به جای پرداختن به روبنا و ظاهر و تغییرات صوری بسازوفروشی (تخریب آنچه هست و ساخت بنایی نو از باز یافت مواد و ضایعات)، به مستحکم کردن چارچوب‌های درونی و بنیادی نظام آموزش و پرورش (نه نو کردن ظاهر ساختمان‌ها یا به‌کاربردن ابزارهای جدیدی که بر اثر فناوری‌های جدید رایج شده‌اند) بپردازند؛ زیرا از یک سو عناصر نظام آموزش و پرورش به هم پیوسته‌اند و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند و از سوی دیگر، نظام آموزش و پرورش به‌عنوان نهادی اجتماعی، با سایر نهادهای جامعه رابطه‌ای تنگاتنگ دارد و علاوه بر تأثیری که بر آن‌ها می‌گذارد، از آن‌ها نیز تأثیر می‌پذیرد. از این رو، وقتی با بی‌توجهی به روابط و ارتباط بین نهادها، به ایجاد تغییرات کلی یا جزئی در نظام آموزشی و پرورشی جامعه اقدام می‌کنیم، احتمالاً نتیجه آن مطلوب نخواهد بود و افزون بر جامعه آموزشی، کل جامعه را نیز دچار سردرگمی خواهد کرد؛ طوری که رفع و ترمیم آسیب‌های ایجادشده در همه ابعاد، بسیار دشوار خواهد بود؛ بنابراین، ضرورت دارد به‌گونه‌ای هدفمند و نه برحسب مد روز، عمل شود تا نظام آموزش و پرورش، در طی زمان، استحکام یابد و از خروجی‌هایی برخوردار شود که در استقلال جامعه نقش سازنده‌ای ایفا کنند.

آنچه در این مجموعه مقالاتی به آن خواهیم پرداخت، مفهوم آموزش و پرورش مقاومتی انسان‌ساز است؛ آموزش و پرورشی که خروجی آن شهروندانی است که به تولید علم و بومی کردن دانش موجود اقدام می‌کنند؛ یعنی افرادی که تولیدکننده علم، نوآور، مسئله‌گشا، کارآمد و آماده به‌عهده‌گرفتن مسئولیت‌های اجتماعی هستند.

آموزش و پرورش مقاومتی

یکی از نهادهای اجتماعی مهم، مؤثر و گسترده که مسئولیت انتخاب و انتقال عناصر فرهنگی را به نسل جدید

می‌گویند مدرسه‌های امروز نشانی از جامعه فردا هستند؛ زیرا کودکانی که امروز در مدرسه تحصیل می‌کنند، با رسیدن به ۲۰ سالگی وارد جامعه و عهده‌دار مسئولیت‌هایی خاص می‌شوند. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت، هر چه توجه به آموزش و پرورش بیشتر باشد، زیرساخت‌های جامعه نیز رشد و قوام بیشتری خواهند یافت. اگرچه اداره کردن نهاد آموزش و پرورش پرهزینه است، اما باید این هزینه‌ها را به حساب سرمایه‌گذاری منظور داشت. به این امید که نظام آموزشی و پرورشی، شهروندانی مولد و آگاه به جامعه تحویل دهد که بتوانند نیازهای معنوی و مادی جامعه را در ابعاد فردی و اجتماعی رفع کنند.

از آنجا که آموزش و پرورش نهادی است که زیرساخت منابع انسانی را شکل می‌دهد، هنگامی موفق خواهد بود که به‌طور مؤثر به نیازهای روز و آینده جامعه و فرد پاسخ دهد. از این رو، رشد و تحقق اهداف و دفع نیازهای فرد و جامعه، به کیفیت منابع انسانی و تربیت آن‌ها متکی خواهد بود. برای تحقق این اهداف، تحصیل، انگیزه و نوآوری، اجزای اساسی موفقیت به شمار می‌آیند. شواهد موجود نشان می‌دهند، توانایی کشورها برای تقویت پیشرفت و رشد مورد انتظارشان، توسط افراد آموزش‌دیده و تربیت‌شده تضمین می‌شود. از این رو، به حداکثر رساندن توانایی نیروی انسانی از طریق اجرای برنامه‌های آموزشی مطلوب، ضرورت دارد. در این راستا باید بدانیم، همان‌طور که منابع طبیعی اندازه معینی (محدودی) دارند که باید به‌خوبی و با برنامه‌ریزی‌های دقیق علمی از آن‌ها بهره‌برداری شود، منابع انسانی نیز نامحدود نیستند و در بهره‌گیری از آن‌ها باید کمال مراقبت را به عمل آورد. ما در کشوری زندگی می‌کنیم که سرشار از منابع طبیعی است، اما باید از آن‌ها برای رسیدن به خودکفایی، استقلال و پیشرفت همه‌جانبه در ابعاد اخلاقی، دینی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، در گرو تربیت آن‌گونه از نیروی انسانی استفاده شود که به‌خوبی از عهده وظایف و نقش‌های فردی

و اجتماعی‌اش برآید. یعنی نیروی انسانی که از شخصیتی سالم و رشد یافته، ذهنی هوشیار، مغزی اندیشمند و دستانی ماهر و توانا برخوردار باشد. به این منظور، تعلیم و تربیت منابع انسانی کشورمان بیش از گذشته ضرورت دارد تا از این طریق بتوانند بر موانع موجود در به تعالی رسیدن جامعه فائق آیند و به‌سوی استقلال در همه ابعاد به پیش بروند. وقوع این امر در گرو حفظ و نگهداری تجربه‌هاست؛ یعنی جذب خلاقانه تمام دستاوردهای فرهنگ ملی همراه با بهره‌گیری خردمندانه (نه تقلید ناخسته و طوطی‌وار) از دستاوردهای علمی سایر کشورها. در نتیجه نگهداری تجربه‌هاست که می‌توان آموزش و پرورش را رقم زد که خروجی آن افرادی تولیدکننده علم، نوآور، مسئله‌گشا، کارآمد، و آماده به‌عهده گرفتن مسئولیت‌های فردی و شهروندی هستند. در این راستا می‌توان به برخی از راهبردها به شرح زیر عمل کرد:

- * تعیین رویکرد و مقاصد نظام آموزش و پرورش به‌طور شفاف و تدوین اهداف کلی و آموزشی بر پایه آن؛
- * اصلاح و بازبینی اسناد بالادستی بر پایه نیازها، نیازسنجی و تجربه‌های به‌دست‌آمده بعد از ابلاغ آن‌ها؛
- * بهره‌گیری از یافته‌های علوم تربیتی (به‌ویژه یافته‌ها و تجربه‌های علمی بومی)؛
- * برقراری هم‌سویی بین عناصر برنامه‌های درسی در سطح‌های کلان و خرد؛
- * برقراری تطابق و هماهنگی بین برنامه‌های درسی قصدشده، ادراک‌شده، اجراشده و کسب‌شده؛
- * فراهم کردن شرایط اجرای برنامه‌های درسی؛
- * پرهیز از تمرکزگرایی صرف و تفویض اختیارات به‌منظور بهبود کیفیت آموزش و پرورش؛
- * نقد و بررسی برنامه‌های اجراشده بر پایه ارزشیابی از نتایج و پیامدهای آن‌ها؛
- * به‌کارگیری سنجش و ارزشیابی در سطوح گوناگون نظام آموزشی و پرورشی به‌منظور کسب آگاهی از نحوه کارکرد عناصر نظام آموزشی و پرورشی در راستای تصمیم‌گیری‌های مورد نیاز؛
- * افزایش بهره‌وری (محصول تعامل دو عامل اثربخشی و کارایی) در آموزش و پرورش.

